

Venäjän sukupuolittunut palvelusektori

Artikkeli kiinnittyy yhä laajenevaan kansainväliseen tutkimukseen tyttödestä. Se käsittelee muutosta, joka on tapahtunut naisten kasvussa aikuisuuteen. Suurin osa alan kirjallisuudesta on toistaiseksi keskittynyt länsimaihin, mutta tässä artikkelissa tarkastellaan työväestöön kuuluvia nuoria naisia Pietarissa, Venäjällä. Kuten monissa länsimaissa, palvelusektorin uudet työpaikat ja entistä kattavampi korkeakoulujärjestelmä näyttävät tarjoavan nuorille naisille uusia mahdollisuuksia sosiaaliseen liikkuvuuteen. Perinteisiin, sittemmin köyhtyneisiin ja väheksytyihin työelämäpolkuihin verrattuna tutkimuksessa esiintyvät nuoret naiset hyödyntävät tehokkaasti uusia keinoja rakentaen samalla kertomusta itsensä toteuttamisesta ja tehden laajempia huomioita arvostetusta naiseudesta. Silti todellinen sosiaalinen liikkuvuus on vaikeasti tavoitettavissa, sillä perinteiset luokkaan ja sukupuoleen perustuvat työelämän rakenteet rajoittavat edelleen tyttöjen mahdollisuuksia. Huolimatta tapaustutkimukseni tarkasta rajauksesta, tutkimukseni ilmentää esteitä, joita nuoret naiset yhä kohtaavat globaalissa koulutuksen ja työelämän muutoksessa.

Charlie Walker

Monissa länsimaissa on viime vuosikymmeninä kiinnitetty huomiota muutoksiin, joita on tapahtunut nuorten naisten kasvussa aikuisuuteen.¹ Rakenteellinen muutos teollisuudesta palvelualoihin ja samanaikaiset muutokset koulutuksen tavoitettavuudessa näkyvät naisten asemassa

työmarkkinoilla niin, että yhä suurempi osa naisista tekee palkkatyötä ammatillista tutkintoa vaativissa tehtävissä (Jaumotte 2003). Kuten Baker (2010) osoittaa, naisten menestys koulutuksessa ja työelämässä on kuitenkin korostunut liiaksi pohdittaessa syytä tälle muutokselle. Tämä mytologisoiva ajattelutapa kätkee taakseen edelleen olemassa olevia eroja niin miesten ja naisten uramahdollisuuksien välillä kuin myös perheen sisäisessä rooliensa. Tämän lisäksi myös naisten välillä on merkittäviä sosiaalisia eroja.

Nuorten naisten kokemusta postmodernissa, uusliberalistisessa yhteiskunnassa on tarkasteltu yhä enemmän tutkimuskirjallisuudessa (Aapola et al. 2004; Harris 2004; Walkerdine et al. 2001).

Näiden tutkimusten mukaan jaot sosiaalisten luokkien ja kansallisuuksien välillä ovat edelleen huomattavia huolimatta siitä, että yksilön omia ansioita korostavat meritokraattiset diskurssit määrittävät yhä enemmän kaikkien nuorten elämää. Väitetty sosiaalisten erojen hälventyminen ei ole ratkaisevasti muuttanut eri taustoista tulevien nuorten naisten kokemusta aikuisuuteen kasvamisesta. Sen sijaan suurempi merkitys tässä muutoksessa on ollut uusliberalistisella diskursilla, joka yhtäältä lupaa rajoittamattomia yksilön mahdollisuuksia ja toisaalta vaatii yksilön vastuuta. Samalla kun naisten kouluttautuminen ja osallistuminen työmarkkinoille on yleistynyt ja tyttöjen parempi menestys poikiin verrattuna on tavallista, kaikkiin nuoriin naisiin kohdistuu yhtäläisiä paineita menestyä ja pohtia elämän valintojaan. Näin tapahtuu heidän kertomustensa taakse kätkeytyvistä resursseista – tai niiden puutteesta – huolimatta.

Tutkimuskirjallisuudessa käytetty ”uusliberaalien” ja ”postmodernien” yhteiskuntien prosesseihin liittyvä käsitteellinen viitekehys on suhteellisen laaja. Tähän kuuluvat muun muassa individualisaation ja traditionalismin purkautumisen metateoriat. Empiirisellä tasolla tutkimus on kuitenkin rajoittunut anglosaksisiin maihin, kuten Iso-Britanniaan ja Australiaan, joiden kokemus uusliberaalista muutoksesta voi poiketa muista maista hyvinkin paljon. Tämä artikkeli pyrkii tarkastelemaan uusliberalismia laajemmin. Tavoitteenani on teoretisoida sen seurauksia tarkastelemalla muutosta nuorten naisten kasvussa aikuisuuteen Neuvostoliiton jälkeisellä Venäjällä, missä muutos naisten tulevaisuuden mahdollisuuksissa on ollut erilainen kuin länsimaissa.

Neuvostoaikana käytännöllisesti katsottuna kaikki naiset kävivät töissä ja naiset olivat kouluttautuneita. Sosialismin jälkeinen aika on puolestaan tuonut mukanaan paljon työelämän epävarmuutta entisen Neuvostoliiton maissa. 1990-luvun sosiaaliset ja taloudelliset muutokset ovat tuoneet uudenlaisia piirteitä myös sukupuoleen perustuvaan syrjintään. Kuten Ashwin (2000) esittää, entisissä sosialistisissa maissa

nousi välittömästi kommunismin romahtamisen jälkeen sosialistisen ”sukupuolisuunnittelun” virheiden kumoamista vaativa maskuliininen diskurssi; sekä hallitus että media määrittelivät talouden ja politiikan uudet alueet miehiseksi tiloiksi ja painostivat ”yli-emansipoituneiden” naisten palauttamista kodin piiriin. Voimistunut maskuliininen diskurssi myös korosti uudella tavalla naisten seksuaalisuutta. Tässä, lännessä ennustetulle ”naisten tulevaisuudelle” vastakkaisessa, kontekstissa kaikkien ikäluokkien naiset joutuivat kohtaamaan ammatillisen asemansa säilyttämiseen liittyviä haasteita. Samalla naiset kohtasivat työpaikoilla yhä enemmän syrjintää ja jopa seksuaalista häirintää (Bridger et al. 1996). Tämän kehityksen rinnalla länsimaille tyypilliset uuden palvelusektorin naisille luomat mahdollisuudet ovat materialisoituneet hitaasti. Entiset sosialistiset valtiot ovat uudistaneet verkkaaisesti vanhaa teollisuusvoittoista talouttaan, joka muodosti suurimman osan sosialismin ajan työpaikoista. Samoin 1990-luvulle tyypillinen ”kioskikapitalismi” on sekin ollut hidaskasvun ja työmarkkinoiden uudistuksille (Clarke & Kabalina 2000).

Kuitenkin kaksi vuosikymmentä muutoksen alkamisesta lännelle tyypilliset uudet rakenteelliset mahdollisuudet ovat alkaneet realisoitua nuorille naisille myös Venäjällä. Tämä kehitys koskee erityisesti suuria talouden keskuksia kuten Pietaria, jonne tutkimukseni sijoittuu. Samoin kuin lännessä, myös Pietarissa koulutus- ja työmarkkinat tarjoavat useita reittejä nopeasti kasvaville palvelualoille – eikä vähiten niissä ammateissa, joiden katsotaan edustavan ”esteettistä työtä”, ja jotka tyypillisesti yhdistetään juuri nuoriin naisiin (Warhurst et al. 2000; Pettinger 2005). Tätä taustaa vasten tarkastelen artikkelissani niitä tapoja, joilla kasvaneet koulutus- ja työmarkkinat muuttavat työläistäustaisten nuorten naisten kasvua aikuisuuteen, kun he opiskelevat tai ovat harjoittelussa palvelusektorin eri aloilla.

Työväestö Venäjän nousevassa symbolitaloudessa

Artikkelin empiirinen materiaali on lähtöisin meneillään olevasta tutkimushankkeestani, joka keskittyy työväestön muuttuvan kokemuksen merkitykseen nuorten aikuistumisessa Neuvostoliiton jälkeisellä Venäjällä. Tutkimuksen kenttätyö on toteutettu Uljanovskissa² vuosina 2004–2005 ja maan ”toisessa pääkaupungissa” Pietarissa vuonna 2008. Molemmilla paikkakunnilla tutkimus keskittyi ammattikouluista (*profutsšilištše*) valmistuneisiin nuoriin. Instituutioiden näkökulmasta katsottuna tutkimukseni kohteena oleviin nuoriin vaikuttaa se, kuinka heidän oppilaitoksensa ovat kyenneet suuntaamaan koulutuksensa nouseville aloille. Venäjän provinssikaupungeille tyypilliseen tapaan Uljanovskin ammattikoulutus ei ole kyennyt suuntautumaan tarpeeksi vahvasti uudistuville työmarkkinoille. Oppilaitokset suuntaavat edelleen ohjelmansa matalapalkkaisille ja vähän arvostetuille aloille entisen neuvostotalouden heikkenevillä työmarkkinoilla ja ovat lisäksi riippuvaisia paikallisista yrityksistä. Tämä tilanne vaikeuttaa nuorten ammatillisia tulevaisuudenäkymiä. Siinä missä tutkimukseni kohteena olevat nuoret miehet pätevoityivät koneenkäyttäjiksi ja hitsaajiksi suurissa konealan yrityksissä, nuoret naiset suuntautuivat enimmäkseen sukupuollittuneille aloille kuten ompelijoiksi ja keittäjiksi vastikään yksityistettyihin tekstiili- tai elintarviketehtaisiin:

¶¶ Olin siellä töissä jonkin aikaa, mutta... palkka oli todella huono... suunnilleen 900 ruplaa... Ompelimme tilauksia, joita tuli Englannista ja Saksasta. Kiinnitimme niihin laput, jotka sanoivat vaateen olevan Englannista – me olimme pelkkää halpatyövoimaa. (Irina, 19, ompelija.)

Tutkimushankkeessani olen keskittynyt tarkastelemaan tapoja, joilla nuoret pyrkivät löytämään vaihtoehtoja köyhtyneille työmarkkinoiden aloille (Walker 2011). Nuorten kertomukset osoittavat, että kyse ei ole ollut vain tehdastyö-

paikkojen materiaalisesta köyhtymisestä, vaan myös yhä syvempään juurtuneesta symbolisesta köyhtymisestä, mikä näytti määrittävän tarjolla olevia työllistymisen aloja. Uljanovskissa ruumiillisen työn arvostus oli vähäistä, ja tämä antaa olettaa, että ruumiillisen työn asema on muuttunut Venäjän symbolitaloudessa. Asian tuntijat ovat nähneet tämän täyskäännöksenä neuvostoajan arvoasetelmiin nähden. Neuvostoliitossa työläisiä arvostettiin korkealle, kun taas postsosialistisella Venäjällä – kuten myös muissa entisissä sosialistisissa maissa – sekä työväestö että heidän alansa määritellään takapajuisiksi, tarkoituksettomiksi ja lopulta hyödyttömiksi. Esimerkiksi Kideckel (2008, 30) kuvaa romanialaisten kaivos- ja tehdastyöläisten symbolisen aseman muuttuneen ”kunnioituksesta mustamaalaukseen.” Hän jatkaa: ”työläiset joko katoavat kansallisesta mediasta kokonaan, tai esiintyvät ainoastaan tunnistamattomina karikatyyreina” (emt).

Venäjällä tällaiset karikatyyrit nousevat esiin internetin ”vihasisivustoilla” julkaistuissa esityksissä, joissa työväestöön kuuluviin nuoriin miehiin viitataan termillä *gopniki*, ja naisiin termillä *gopnitsy* (puhekielinen ilmaus, joka viittaa kouluttamattomaan, rikollista elämäntapaa viettävään nuoreen, toim. huom.). Tämän halventavan nimityksen kautta työväestöön kuuluvat nuoret nähdään takapajuisena, sivistymättömänä, provinssien laitakaupunkeja asuttavana massana (Stephenson 2012). Pilkkalliset kuvaukset juopuneista nuorista miehistä ja seksistiset esitykset nuorista naisista muodostavat suurimman osan esimerkiksi *gopstop.org* ja *bidla.net* –sivustoilla julkaistuista materiaalista ja ne ovat erityisen merkitseviä ammattikoulu-opiskelijoiden yhteiskunnallisessa asemoinnissa. Tällaiset sivustot käyttävät *gopniki* ja *gopnitsy* –nimityksiä synonyymina neuvostoajan ammattikoulun opiskelijoita tarkoittaville kirjainlyhenteille *PTUšniki* ja *PTUšnitsy*.

Itsensä luominen, luokka ja sukupuoli

Monen tutkijan mukaan yllämainitun kaltainen mustamaalaus kohdistuu työväestön sosialismin aikana nauttimiin etuisuuksiin (Lampland 2000; Rivkin-Fish 2009). Kuitenkin Stenning (2005) esittää, että sosialismin jälkeisen työväestön asemaa ei tulisi ymmärtää vain ”socialismin päättymisen” näkökulmasta, vaan myös laajemmin sellaisten yhteiskunnallisten ja taloudellisten muutosten kontekstissa, joiden on väitetty aiheuttaneen ”työn ja luokan lopun” läntisissä yhteiskunnissa. Näistä mainittakoon erityisesti lisääntynyt individualismi. Länsimaiden postmoderneissa ja kulutuskeskeisissä yhteiskunnissa kehitys kohti yksilön autonomiaa, valinnan mahdollisuutta ja itsemääräämisoikeutta korostavaan uusliberalistiseen arvomaailmaan on muuttanut työväestön asemaa ja tehnyt työväestön jossain määrin näkymättömäksi ja sopimattomaksi.

Baumanin (1998) mukaan työväestön ”toisuus” ja kurjistuminen näyttäisivät olevan välttämättömiä seurauksia postmodernin yhteiskunnan ”esteettisen herkkyuden” kasvulle ja uusille sitoutumisen tavoille. Tässä ajattelumallissa valinnoista ja yksilön suoriutumisen tulle eräs keskeisimpiä yhteiskunnallisen aktiivisuuden arvoja, kun taas työmarkkinoiden alemmalle tasolle sijoittuvat nähdään säälittävinä ja köyhinä kuluttajina. Korostaessaan yksilöllisen valinnan keskeistä roolia arvottomisessa Bauman on samoilla linjoilla sosiaalisten elämäkertojen ja toiminnan muutosta uusliberalismin luomissa olosuhteissa käsittelevien teorioiden kanssa. Osa teorioista on optimistisempia sen suhteen, millaisia mahdollisuuksia nämä muutokset tulevat merkitsemään. Ne syrjäyttävät Giddensin (1991) käsitteen ”reflektioivasta itsestä” ja Beckin (1992) argumentin ”normatiivisista elämäkertoista”. Tilalle on tullut ”valintojen elämäkerta”, mikä korostaa sosiaalisten toimijoiden asemaa itsenäisinä, riippumattomina ja itseään luovina subjekteina. Näin uudenlainen subjektiivisuus on sekä pakko että mahdollisuus ja sillä on potentiaalia vapauttaa perinteisistä sosiaalisista rajoit-

teista. Monet tutkijat ovat kuitenkin kiinnittäneet huomiota vanhan työväestön toiseuttamiseen, sillä perinteisten luokkajakojen häviämisestä huolimatta uusliberaalin kehityksen keskiössä oleva ”arvosubjekti” on luotu keskiluokan kuvaksi. (Walkerdine 2003; Savage 2003; Skeggs 2005, 2011).

Uusliberalismin vaatimuksella subjektin itsensä luomisesta on siis rajoitteensa ja seuruksensa. Sosiaalisten luokkaerojen säilymistä on perusteltu myös sukupuolen näkökulmasta, eikä vähiten länsimaiden ”menestyvien tyttöjen” diskurssin kautta. Kuten Adkins (2001) huomauttaa, nuoret naiset käsitetään postmodernin kapitalismin voittajina, mutta samalla talouden kulttuurinen ”naisellistuminen” ei ole muuttanut traditionaalisia sukupuolikäsityksiä naisia hyödyttävällä tavalla. Naisten toimijuuden hyödyntäminen palvelualoilla saattaakin vahvistaa perinteisiä sukupuolittuneita valta-asetelmia niiden rapauttamisen sijaan. Nuorten naisten uusia koulutusmahdollisuuksia tarkastelevat tutkimukset ovat olleet yhtä epäilevällä linjalla – etenkin kuvatessaan sukupuolen ja luokan välisiä risteyskohtia. Esimerkiksi Walkerdine (2003) esittää, että sekä laajentunut osallistuminen korkeakoulutukseen että palvelusektorin työllistymisen kasvu ”näyttävät tarjoavan keskiluokkaiseen statukseen liittyviä mahdollisuuksia ja elämäntapoja” (emt., 240). Tämän myötä sosiaalinen liikkuvuus nähdään yhä useammin tavoitteen sijaan odotusarvona tai jopa pakkona. Walkerdine mukaan työläisluokkaiset nuoret naiset eivät kuitenkaan kykene pakenemaan sukupuolittuneita asemiaan palvelusektorin alemmilla tasoilla, mikä on ristiriidassa heidän kertomuksissaan esiintyvän yksilön valintoja ja autonomiaa korostavan puheen kanssa (Walkerdine et al. 2001). Samoin Bakerin (2010) haastatteleminen työntekijöiden kokemukset Australiassa osoittavat, että ennennäkemättömästä valinnanvapaudesta huolimatta ”nuorten naisten mahdollisuudet määrittyvät edelleen perinteisten sukupuolittuneiden ja luokkaperusteisten muutujien sanelemana” (emt., 13).

”Jatkuvaan itsensä luomisen” välttämättömyyteen viitaten Walkerdine et al. (2001, 9–10) väittävät, että heidän haastateltaviensa kokemukset ”heijastelevat globaalia kehityssuuntaa [...], jolta mikään maa ei voi välttyä.” Kysymys onkin siitä, missä määrin voimme havaita samantaisia prosesseja uusliberalismin perifeerisissä konteksteissa? Yhdistän artikkelissani luokan, sukupuolen ja itsensä luomisen näkökulmat ja väitän, että yllä esitetyn kaltainen kuva on nähtävissä myös neuvostoajan jälkeisessä Pietarissa; itsensä luomisen diskurssin hallitessa nuorten naisten kertomuksia on todellista sosiaalista liikkuvuutta vaikea tavoittaa. Kun mustamaalauksen kohteena ovat yhä useammin ruumiillinen työ ja työväestö yleensä, näyttää siltä, että uudet työn ja koulutuksen muodot tarjoisivat pietarilaisille nuorille naisille mahdollisuuden ”itsensä uudelleenluomiseen”. Tämä edellyttää kuitenkin, että he myös toteuttaisivat länsimaihinkin tutkimuksessa liitettyä ”pakotettua individualismia”. Samalla kun uudenlainen koulutus ja työmarkkinat tarjoavat tilan ”arvosubjektin” rakentamiselle, ne eivät pysty tarjoamaan kovinakaan paljon mahdollisuuksia luokkaan ja sukupuoleen perustuvien rajojen ylittämiseksi. (Skeggs 2005.)

Aineisto ja metodit

Artikkeli pohjautuu pääasiassa Pietarissa vuonna 2008 tehtyyn tapaustutkimukseen. Viitataan jossain määrin myös aiempaan tapaustutkimukseeni Uljanovskissa 2004–2005.³ Uljanovsk edustaa kehittynyttä, mutta laskusuhdanteessa olevaa teollisuuskaupunkia ja siksi se on hedelmällinen kohde teollistumisen ja talouden supistumisen prosesseja tarkastelevalle tutkimukselle. Sitä vastoin Pietarin asema nopeasti kasvavana metropolina tarjoaa mahdollisuuden tarkastella nuorten odotusten muovautumista taloudellisen kasvun kontekstissa. Juuri ennen vuonna 2008 alkanutta globaalia talouden taantumaa Pietarin työttömyysluvut olivat Venäjän keskiarvoon verrattuna huomattavasti alhaisemmat (2 % verrattuna kansalliseen 6,3 % työttömyyteen) ja kaupungin palvelusektori kasvoi nopeasti (Goskomstat 2011).

Sekä Uljanovskia että Pietaria koskeva tutkimus toteutettiin useassa Venäjän ammattillisen peruskoulutuksen piiriin kuuluvassa ammattikoulussa (*profutšilišše, litsei, kolledž*), jotka ovat perinteisesti kouluttaneet työläis- ja maaseutustaustaisia opiskelijoita paikallisen teollisuuden tarpeisiin. Näiden oppilaitosten historiallisesti työväenluokkainen profiili on luonut niille maineen lähinnä ”vähiten koulutettuja ja kykeneviä” nuoria kiinnostavina kouluina (Matthews 1982, 87–88). Ammattipätevyyteen tähtäävät oppilaitokset ovat viime vuosina kokeneet pääasiassa kahdenlaisia muodonmuutoksia. Ensinnäkin vahvasti sukupuolittuneista koulutusaloistaan huolimatta (joista ne käyttävät usein termejä ”miesten” ja ”naisten” alat) ainakin tutkimukseni kohteena olleet pietarilaiset oppilaitokset ovat jossain määrin muuttaneet opintosuuntauksiaan perinteisistä tuotantoalan opintolinjoista (kuten ompelu ja ruuan valmistus) monenkirjaviin ”interaktiivisiin palvelualoihin” (Pettinger 2005). Muutos on näkyvintä esimerkiksi hotelli-, matkailu- ja ravintola-aloille kouluttavissa oppiaineissa, mutta myös erilaisilla kauneusaloilla, kuten kampaamo- ja muotialan koulutuksessa. Tämä muutos on nähtävissä kaikissa kaupungin ammatillisissa oppilaitoksissa (Sidelkovskii 2007). Toiseksi tutkimuksessa tarkastellut oppilaitokset ovat kehittäneet yhteistyötä vastaperustettujen, samojen alojen koulutusta korkeammalla koulutusasteella tarjoavien korkeakoulujen kanssa.⁴ Tämä on edesauttanut nuorten osallistumista korkeakoulutukseen taustasta riippumatta (Walker 2011). Näin Pietarin ammattikoulut ovat muuttumassa lähinnä tehdastyön alemmalle tasolle kouluttavista perustason opinahjoista korkeakoulutukseen ja palvelusektorin ammatillisuuteen tähtäävää koulutusta tarjoaviksi oppilaitoksiksi.

Tutkimuksessa haastateltiin kaikkiaan 34 nuorta naista. He olivat iältään 18–27-vuotiaita ja opiskelivat tai olivat valmistuneet jostakin tutkimuksen kohteena olleesta viidestä ammattikoulusta. Opetustarjonnan mukaisesti suurin osa vastaajista suuntautui interaktiiviseen palvelutyöhön, ja vain pieni osa keittäjiksi tai ompeli-

joiksi. Sosiaalisen taustansa puolesta tutkimuksessa haastatellut nuoret naiset olivat tyypillisiä ammattikoulujen kasvattajia, sillä useimpien vanhemmista joko toinen tai molemmat tekivät ruumiillista työtä. Muutamalla vastaajista oli vaikeat kotiolot – he olivat esimerkiksi isovanhempiensa kasvattamia vanhempien ollessa pois – kun taas muutaman vastaajan vanhemmat olivat korkeakoulutettuja ammattilaisia.

Vastaajat etsittiin niin, että opettajia pyydettiin kutsumaan minkä tahansa opintolinjan opiskelijoita haastatteluihin. Ottamalla mukaan jo valmistuneita tai viimeistä vuottaan oppilaitoksessa viettäviä opiskelijoita tutkimuksessa pyrittiin saavuttamaan ajallisesti kattavampi katsaus nuorten naisten kokemiin muutoksiin. Tämä voitiin tehdä vertaamalla nuorempien vastaajien odotuksia ja suunnitelmia joitakin vuosia sitten samanlaisessa tilanteessa olleiden vanhempien vastaajien kokemuksiin. Keskityin haastatteluissa kokemusten ja tulevaisuuden suunnitelmien lisäksi siihen, miten nämä ovat suhteessa keskeisiin muutoksiin koulutuksessa, harjoittelussa, työllisyydessä ja perheissä. Haastattelut toteutettiin pääsääntöisesti tyhjiissä luokkahuoneissa tai toimistoissa vastaajien omassa koulussa tai työpaikoilla. Lisäksi täydensin haastatteluja etnografisella materiaalilla, kuten ulkopuolisella havainnoinnilla koulujen ja työpaikkojen tiloissa tai niiden ympäristössä.

Itsensä toteuttaminen palvelutyössä

Erotuksena Uljanovskin ompelija- tai keittäjä-opiskelijoihin Pietarissa palvelualoja opiskelevat nuoret naiset olivat yksimielisen positiivisia koulutuksen suomien mahdollisuuksien suhteen siitäkin huolimatta, ettei yksikään heistä odottanut ansaitsevansa korkeaa palkkaa. He kuitenkin odottivat lähes poikkeuksetta työllistyvänsä ja luovansa uran valitsemallaan alalla. Nuorten naisten kiinnostus palvelualoja kohtaan juontuikin vähemmän konkreettisista tekijöistä, kuten alan suomasta mahdollisuudesta itsensä kehittämiseen. Lisäksi kiinnostus perusteltiin

yksilöllisyyden näkökulmasta; interaktiivisen palvelutyön odotettiin tarjoavan mahdollisuuden erottautua toisista.

Nuoret naiset arvostivat palvelusektorilla työskentelyä, koska se antoi heille mahdollisuuden naiseuden toteuttamiseen. Kuten Leidner (1991, 174) esittää, työllisyyden muodot eivät itsessään määritä sitä, nähdäänkö jokin ala sopivampana miehille vai naisille. Sukupuolituneeseen määrittelyyn vaikuttaa pikemminkin se, miten työn piirteet tarjoavat ”tulkitsemisen resursseja”. Näin esimerkiksi miehet saattavat korostaa työn maskuliinisia piirteitä, vaikka ala olisi kulttuurisesti ymmärretty naisellisena. Tässä tutkimuksessa vastaajien suuntautumisen kohteena olevan työn edellytykset sopivat hyvin yhteen sen kanssa, kuinka ”naisten alojen” taitoja ja vaatimuksia käsitetään kulttuurisesti. Näitä ovat muun muassa kommunikointitaidot ja palvelualltius (Britten 2000, 429). Vastaajat myös kokivat nämä interaktiivisen palvelutyön sukupuolituneet ominaisuudet valitsemansa alan kiinnostavimmiksi piirteiksi:

☛☛ Tuota, se kiinnosti minua... kommunikointi ihmisten kanssa, se on jotain, mistä nautin. Kuten majoituspalvelut, koko ajan on kyse ihmisistä, ihmisistä ja kommunikoinnista. (Katja, 18, matkailu- ja hotellipalvelut.)

☛☛ En tiedä, miten sen selittäisin... saan tyydytystä siitä, kun teen jotain miellyttääkseni toisia... Tarkoitan, että luot jotain ja ihmiset kokeilevat ja pitävät siitä – totta kai se on mukavaa, eikö? (Veronika, 26, matkailu- ja hotellipalvelut.)

☛☛ Tärkeintä on kommunikointi asiakkaiden kanssa, kun ihmiset tulevat sisään ja hymyilevät heille, ja he kysyvät sinulta apua. Minä todella pidän siitä. (Maša, 18, majoitusalan esimieskoulutus.)

Jotkut olivat tarkempia määritellessään työnsä ”naiselle sopivaksi”:

☛☛ Meille tytöille on parempi suuntautua johonkin sellaiseen, missä tehdään työtä ihmisten kanssa

eikä se ole fyysistä... (Katja, 18, sihteeri/assistentti.)

Vastaajien kyky sisäistää opiskelemaansa työ oli selvästi kytköksissä heidän tulkintaansa siitä, että työn laatu oli joko ulkoisesti tai sisäisesti yhtenäinen ”sopivaksi nähdyn” sukupuolen ilmentämisen kanssa. Moni tutkija onkin esittänyt, että kykymme nähdä itseemme toteuttamassa sopivaksi katsottuja sukupuolirooleja työssämme riippuu siitä, kuinka stigmatisoivana tai arvokkaana, kannattavana tai kannattamattomana näemme alan vaivannäköömme nähden (esim. Robinson & Hockey 2011). Kuitenkin interaktiivisen palvelutyön sukupuolista sopivuutta nuorille naisille ei tule ymmärtää vain suhteessa nk. maskuliinisempiin työn muotoihin, vaan myös muihin aloihin, joita määrittävät erilaiset asenteet naiseudesta. Esimerkiksi työskenteleminen ompelijana vaatetehtaassa sopii käsitykseen nais-sukupuolen ”luonnollisista” kyvyistä ja rooleista (ks. esim. Bank Muñoz 2008), mutta ompelutyö on nyky-Venäjällä yksilön kannalta stigmatisoitu ala. Neuvostoliitossa naistyöläisiin liitettiin myös tietty symbolinen naisellisuuden käsite, jota edistivät muun muassa lehdet kuten *Rabotnitsa (Naistyöläinen)* ja *Sovetskaja Ženštšina (Neuvostonainen)*. Naisilta odotettiin äitiyttä ja työtä tuotannon piirissä ikään kuin palveluksina valtiolle, kun taas naisellinen kauneus asetettiin toisarvoiseen asemaan vaikka sitä ei aktiivisesti nujerrettu (Gradszkova 2007). Neuvostoajan jälkeen Venäjällä hallitsevat naisten representaatiot ovat syrjäyttäneet tällaisen vahvan naistyöläisen kuvan ja ne ilmentävät nyt myös länsimaissa vallitsevaa pehmeää, korostettua feminiinisyttä (Connell 1987).⁵

Otis (2011, 161) huomioi, että interaktiivisen palvelutyön muodot saattavat käyttää hyväksi yksilön olemusta, mutta ne saattavat myös tarjota mahdollisuuden ”kunnioitettavan” henkilökuvan rakentamiseen, kun työläistaustaisten nuorten naisten edellytetään ilmentävän idealisoituja versioita keskiluokkaisesta feminiinisydestä. Ammattikouluissa tällaiset naiseuden konstruktioivat olivat laajalti nähtävissä esimerkiksi

kiiltokuvamaisia ”naisammattilaisia” kuvaavissa markkinointimateriaaleissa, opiskelijatapah-tumia kuvaavissa valokuvanäyttelyissä (kuten ”Miss Vieraanvaraisuus”-kilpailuissa) ja käytö-setiketin erikoiskursseilla. Venäjän tapauksessa tällaisen naiseuden ilmentymän vetovoimaa ei tule nähdä vain vanhentuneen *rabotnitsan* taustaa vasten, vaan myös suhteessa yliseksualisoidun *gopnitsan* kuvaan, joka mahdollisesti asettaa kaikki työväestön nuoret naiset huonoon valoon ja tekee heistä arvottomia. Joidenkin palvelualojen peittelemättömästä seksualisoinnista huolimatta pietarilaiset nuoret naiset arvostivat mahdollisuutta työskennellä aloilla, jotka olivat sekä yhteneväisiä vallitsevan korostetun feminiinisyuden kanssa että tarjosivat tilan arvokkaan minäkuvan rakentamiselle.

Palvelualojen työsuhteita käsittelevät tutkimukset ovat kuvanneet hyvin vähän sitä, mitä työntekijät saavat työstään. Sitä vastoin tutkimuksessa korostetaan usein työnantajien tapaa hyödyntää kaikkea sitä pääomaa, jota heidän työntekijänsä tuovat palvelutiskille. On myös kiinnitetty huomiota siihen, miten työntekijöitä kehoitetaan korostamaan ”muodollisia avujaan” myynti- ja palvelutyössä. Esimerkiksi Hochschild (1983) viittaa lentoemäntien tunnetyöhön. Adkinsin (1995) tutkimus majoituspalveluiden työntekijöistä kuvaa, miten nuoria naisia edellytetään käyttämään kehoaan hyväkseen erilaisissa seksualisoiduissa toimissa. Pettinger (2005) on puolestaan esittänyt, että kaupan alalla työntekijöitä ei palkata vain fyysisen ulkomuotonsa perusteella, vaan myös kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman perusteella. Näin työntekijän olemuksesta tulee osa asiakkaille kaupattavaa brändiä. Hyödyntämisen ohella on kuitenkin myös tärkeä tunnistaa tällaisten toimenkuvien rooli työntekijöiden omakuvassa: miten työntekijät ponnistelevat arvostuksen saamiseksi, hyödyntävät työstä saatua (ei rahallista) pääomaa ja käyttävät tätä pääomaa luodessaan itseään arvoyksilönä.

Otin (2011) ohella Skeggsin (1997) tutkimus naisista hoitotyössä tuo poikkeuksen vallitsevaan näkökulmaan. Naisten omakuva ja sosiaalinen pääoma ”hoivaajina” ovat keskeisellä sijalla

heidän pyrkimyksessään torjua perinteisesti työväenluokkaiseen naiseuteen liitettyjä moraalisia arvioita. Samoin interaktiivisen palvelutyön työntekijöiden voidaan nähdä hyödyntävän erilaisiin työnantajiin ja kulttuurisiin ympäristöihin liittyvää symbolista pääomaa. Esimerkiksi Pietarissa majoituslalle suuntautuvat nuoret naiset nostivat viiden tähden ”länsimaiset standardit” täyttävät hotellit korkealle sijalle kaupungin symbolitaloudessa tehden niistä erityisen haluttavia työpaikkoja:

¶¶ He lähettivät meidät, minut ja luokkatoverini, työharjoitteluun paikkoihin kuten hotelli Europa ja Radisson... neljän tähden, viiden tähden hotelleja... Minä olin Europassa – kaunis hotelli! ... samaa tasoa kuin hotellit ulkomailla... se on samaa yhtiötä englantilaisen yhtiön kanssa, amerikkalaisen yhtiön, en muista tarkkaan... (Irena, 18, majoitusalan esimeskoulutus.)

Kuten tämä esimerkki osoittaa, miellelyhtymät länsimaista saattavat merkitä suurta symbolista arvoa Venäjällä, eikä vähiten nuorten parissa (Pilkington et al. 2002). Tällaiset miellelyhtymät voivat liittyä sekä todellisiin yhteyksiin länsimaiden kanssa (käsittäen tietyt hotellit tai mahdollisuuden matkustella tulevaisuudessa) että symbolisiin yhteyksiin englannin kielestä venäläistetyissä sanoissa kuten *menedžer* ja *salon* (suom. manageri, salonki). Samoin mahdollisten työnantajien eksklusiivisuus nousevilla kulutusmarkkinoilla saattaa toimia tärkeänä erottavana tekijänä. Tämä näkyy erinomaisesti esimerkiksi kampaajaopiskelijoiden tavoissa erotella ”tavalliset parturikampaajat” (*parikmahery*) ja ”stylistit” (*stilysty*) toisistaan:

¶¶ Haastattelija: Onko jotain tiettyjä kampaamoita, joissa haluaisit työskennellä?

Vastaaaja: Kyllä... mutta he sanoivat minulle, että ennen kuin voisin saada heiltä työpaikan tarvitsisin kokemusta tavallisessa salongissa.

H: Tavallisessa kampaamossa?

V: Ei, vaan salongissa. Ei kampaamossa, salongissa. Saadakseen töitä Nevskillä [Prospekt], Mosko-

van aseman vieressä, tarvitaan kolmen vuoden kokemus ja vain salongissa. (Marina, 18, parturikampaaja.)

¶¶ [Salongeissa] ei ole kampaajia, niissä on stylisteja... Tavallisessa kampaamossa [he] toki yrittävät tehdä asiat kunnolla, mutta niissä ei ole yhtään luovuutta. (Natalia, 18, parturikampaaja.)

Kuten viimeinen esimerkki osoittaa, erojen tekeminen juontuu vastaajien tarpeesta hankkia työpaikka, joka antaisi heidän toteuttaa luovuutensa, kärkevämmin ilmaistuna, ilmaista yksilöllisyytensä. Tässä suhteessa tulevia töitä koskevat suunnitelmat erosivat Pietarissa haastatelluilla eniten verrattuna Uljanovskiin, missä työpaikat sijaittivat voittopuolisesti tehtaissa eivätkä näin antaneet aihetta tämän kaltaisille identifioinneille. Tapa, jolla tähän tutkimukseen osallistuneet nuoret naiset määrittelivät tulevaisuuden työtään, viittaa osaltaan ”pakolliseen yksilöllisyyteen”, jota vaaditaan ”arvosubjektin” luomisessa (Skeggs 2005). Työ kuvattiin haluttavana vain siinä tapauksessa, että se mahdollisti kehityksen ”tulla joksikin”, kun taas ”staattisempina” pidetyt työt eivät olleet tekemisen arvoisia:

¶¶ H: Haluaisitko työskennellä mieluummin ravintolassa vai ruokalassa?

V: Ravintolassa olisi uusia asioita. Tarkoitin, että siellä olisi uusi menu – jotain, mitä voisit itse kehitellä. Voisit todella löytää itsesi... voisit luoda jotain uutta. Ruokalassa kaikki olisi sitä samaa... se ei vain ole yhtään mielenkiintoista. (Lida, 18, kokki.)

Ne opiskelijat, jotka voisivat työllistyä perinteiseen tuotantotyöhön, perustelivat haluttomuuttaan ottaa vastaan tehdastyöpaikkoja niiden ”luovuuden puutteella” sekä ”itsensä löytämisen” ja ”itsensä toteuttamisen” argumenteilla. Mielikuva epänaivisesta *rabotnitsasta* sekä moderneihin länsimaisiin hotelleihin, toimistoihin ja salonkeihin verrattuna symbolisesti köyhät tehdastyöpaikat estivät yksilöllisyyden toteuttamisen. Esimerkiksi haastatelllessani ompelijaopis-

kelijoita perinteisesti kaupungin vaatetehtaisiin nuoria kouluttaneessa muodin oppilaitoksessa he kertoivat suunnittelevansa työtä räätälin alaisuudessa, muotisuunnittelijana tai puvustajana pitäen vaatetehdasta viimeisenä vaihtoehtona.

¶¶ H: Voisitko ajatella työskenteleväsi tehtaassa?

V: En! En pidä yhtään tylsästä, monotonisesta työstä, ja tehtaissa teet aina sitä samaa. Siellä ei ole yhtään luovuutta. (Albina, 19, tarjoilu- ja pitopalvelujen esimieskoulutus.)

¶¶ Jos se on viimeinen vaihtoehto... jos ei todella ole muita vaihtoehtoja, niin sitten voisin tehdä töitä siellä [*Kati*, paikallinen vaatetehdas]. Palkka on OK... se vain on sellainen paikka... missä sinun tulee ommella samaa asiaa koko ajan, housuja, perushameita, peruspuseroita... Minusta on tylsää vain ommella housuja. (Julia, 18, räätäli.)

Eräs vastaaja taas kertoi työharjoittelustaan ja siitä, miten tehdastyön monotonisuus ruumiillistui oma-aloitteisuuden kieltävissä vanhemmissa työntekijöissä:

¶¶ Ensimmäinen paikka, jossa olimme – Leninin aukiolla – meillä oli siellä riitaa. Olin jo lopettanut ompelemisen – se oli tuotantolinja – olin jo saanut omani valmiiksi ja halusin kokeilla ommella jotain muuta, mutta sitten jotkut työläisistä [*rabotnitsy*] huusivat, ”ei, lopeta!”, ja meidän täytyi lähteä. (Nastja, 18, räätäli.)

Nuorten naisten suhtautuminen tehdastyöhön tuli entistä näkyvämmäksi vierailulla neuvosto-aikaiseen vaatetehtaaseen *Bolševitškaan* (nimi tarkoittaa ”bolševikkinaista”, toim. huom.), joka oli aiemmin ollut läheisessä yhteistyössä muotialan oppilaitoksen kanssa. Nyt se kuitenkin työllisti vain kaksi alle 30-vuotiasta ompelijää – molemmat Baltiasta saapuneita siirtolaisia.

Näin vastaajien nykyisiä ja tulevia työmahdollisuuksia käsittelevissä kertomuksissa erot ”vanhan” ja ”uuden” työn välillä yhdistyivät käsityksiin työn arvosta. Lisäksi arvo ymmärrettiin laajemmin kuin vain palkkaa ja työn mate-

riaalisia olosuhteita luonnehtivana asiana. Sekä palvelualojen työn sisältö että niiden esteettiset ominaisuudet merkitsivät suurta symbolista arvoa vastaajille. Näin ne myös tarjosivat keinoja arvokkaan naiseuden, yksilöllisyyden ja luovuuden toteuttamiselle. Tämä teki palvelualan itsessään kiinnostavaksi ja vetovoimaiseksi, kun taas tehdastyö nähtiin tylsänä.

Sosiaalinen liikkuvuus

Työllisyyden uusien muotojen rinnalla vastaajien tulevaisuuden suunnitelmissa keskeisellä sijalla olivat laajenevan koulutuskentän tarjoamat uudet mahdollisuudet. Vain pieni osa vastaajista ei ilmoittanut tavoitteekseen saada jotain tutkintoa tai pätevyyttä ammattikoulun lisäksi, sillä, kuten mainittua, suurin osa Pietarin ammattikouluista tarjoaa reittejä myös korkeamman tason oppilaitoksiin. Esimerkiksi lähes kaikki matkailualan ja majoituspalveluiden opiskelijat ottivat kursseja myös saman alan korkeakouluissa. Opiskelijoiden mielestä ne tarjosivat edullisia kursseja ja olivat samalla erittäin kiinnostavia vaihtoehtoja.

Yksi tärkeimmistä korkeakoulun valintaan vaikuttavista tekijöistä on työmarkkinoiden kysyntä eri alojen ammattilaisista. Tilastojen mukaan kannattavimpia ja lupaavimpia aloja Venäjällä ovat palveluammatit. Seuraavan 10–15 vuoden aikana korkeakoulututkinnon suorittaneet asiantuntijat palvelualoilla ovat erityisen kysytyjä. (Saint Petersburg State University of Service and Economics 2012.)⁶

Uusien korkeakouluinstituutioiden vetovoimaa tukee lisäksi se, että ne ovat samalla kampuksella ammattikoulupartneriensä kanssa ja näin osa opetushenkilökunnasta voi työskennellä molemmilla koulutusasteilla. Jotkut oppilaitokset jopa sallivat opiskelijoidensa ottaa korkeakoulutason kursseja ammattiopintojensa ohessa mahdollistaen ”taloudellisen ajankäytön”, kuten eräs vastaaja tätä järjestelyä osuvasti kuvaili.

Eri koulutusasteiden toiminnan yhdistymisen samoihin tiloihin ja instituutioihin kertoo Venäjän korkeakoulutuksen valtavasta laajentumisesta. Venäjän korkeakoulutus on muuttunut

suhteellisen harvinaisesta opintopolusta kehittyneeksi sekä hinnan että sisäänkäsyn suhteen helposti tavoitettavaksi koulutuspalveluiden markkinaksi (UNDP 2004).⁷ Koska korkeakoulutusta on nyt saatavilla kaikkialla, vastaajat näkivät siitä kieltäytymisen reittinä kohti perustason teollisuustyötä. Tästä johtuen enemmistö halusi pätevyitä/koulututtavia mahdollisimman pitkälle ja mahdollisimman nopeasti. Yhtäältä tämä oli keino puolustautua, sillä vaikka monet ammattikoulutason palvelualojen opinnot johtivat nimellisesti eri alojen esimiestehtäviin (*menedžery*), niiden tarjoama koulutus nähtiin todellisilla työmarkkinoilla vain perustason pätevyytensä:

▼▼ Ammattikoulun tutkinnolla, jos menen hotelliin töihin, he eivät ikinä tule tarjoamaan minulle huonesivoojaa parempaa paikkaa. Mutta jos minulla on jokin erikoistutkinto, silloin on mahdollisuus urakehitykseen. (Vika, 18, matkailu- ja hotellipalvelut.)

Lupaavan urakehityksen lisäksi korkeakoulutus tarjosi vastaajille myös merkittävää symbolista pääomaa huolimatta siitä, että korkeakoulutukseen hakeutumisesta oli tulossa massailmiö:

▼▼ Nykypäivänä sinun tulee hankkia korkeakoulututkinto. Korkeakoulutusta kysytään enemmän kuin ammattikoulutusta... ja ilman korkeakoulutusta, no... ihmiset eivät vain kunnioita sinua kovin paljoa [*ne tak osobo uvažajut*], sanotaan nyt niin! (Anja, 18, räätäli.)

Samoin kuin kiinnostavien työpaikkojen tavoittelu arvostetuissa yrityksissä, korkeakoulutuksen hankkiminen oli yhtä keskeistä vastaajien omakuvan rakentamiselle kunnioitettavina ja arvokkaina yksilöinä kuin se oli heidän tulevaisuuden suunnitelmilleen. Nämä kaksi juonetta vastaajien strategioissa liittyivät erottamattomasti toisiinsa, sillä koulutusansiot nähtiin suorana reittinä kohti arvostettua työllistymistä:

▼▼ ... se on niin, että jos menen johonkin hotelliin, johonkin pienempään, yhden tai kahden tähden paikkaan, niin ehkä he ottavat sinut [ilman korkeakoulutusta]. Mutta jos menet, sanotaan, viiden tähden hotelliin, missä henkilöstö on pätevempää, niin en usko, että he ottavat ketään vain ammattikoulututkinnolla. (Olga, 18, majoituspalveluiden esimieskoulutus.)

Vastaajat yhdistivät täten menestyksen työmarkkinoilla kiinteästi omiin koulutusansioihinsa. Jotkut jopa huomioivat tarpeen jatkuvaan itsensä kehittämiseen koulutuksen avulla:

▼▼ En halua jäädä yhteen paikkaan, haluan päästä eteenpäin. En halua pysähtyä siihen, miten olen saavuttanut... Koulutuksen hankkiminen ei tarkoita, että se olisi siinä, jonkinlainen päätepiste. (Veronika, 26, matkailu- ja hotellipalvelut.)

Vastaajat sitoutuivat koulutukseen ja uskoivat sen tehokkuuteen. Kuitenkin jäi epäselväksi, kuinka hyvin koulutus käytännössä takasi menestyksen työmarkkinoilla. Kuten myös Baker (2010) huomioi Australiassa toteutetun tapaus-tutkimuksensa perusteella, monissa tapauksissa ammattiin opiskelevilla ei ole sitä kulttuurista pääomaa, joka olisi heille tarpeen yhä monimutkaisempien koulutus- ja työmarkkinoiden keskellä navigoidessa. Bourdieuta (1984, 154) seuraten näiden markkinoiden voi katsoa määrittävän uuden järjestelmän ”sumeiden luokittelujen ja hämärtyneiden rajojen” mukaan niin, että nykyhetken suunnitelmat olivat heikosti kytköksissä kuviteltuun tulevaisuuteen. Esimerkiksi Lena opiskeli psykologiaa samaan aikaan kuin opiskeli sihteeriksi ammattikoulussa:

▼▼ Tutkintoni ei tule olemaan venäläinen vaan eurooppalainen, joten tällä tutkinnolla – syy, miksi se on hyvä – voisin mennä myös Englantiin, voisin muuttaa sinne... ja he ottaisivat minut mielellään vastaan, avokäsin, koska minulla on eurooppalainen tutkinto psykologiassa (Lena, 18, sihteeriksi/assistentti.)

Joillakin vastaajilla oli pessimistisempi käsitys siitä, mikä heitä odottaisi työmarkkinoilla, sillä he tunnistivat suunnitelmiensa toteuttamiseen liittyvät vaikeudet:

▼▼ V1: Tällä hetkellä tärkeintä meille on hankkia koulutus... hankkia laajempi pätevyys ja johtajan asema [matkailualan yhtiössä]. Vaikka samaan aikaan, tiedäthän, ei ole ollenkaan sanottua, että saamme töitä, kun valmistumme.

V2: Se ei anna sinulle mitään takeita. (Daša ja Sveta, 18 ja 19, matkailu- ja hotellipalvelut.)

Uusien koulutusmuotojen ja työllistymisen väliset polut eivät todellakaan ole suoraviivaisia, sillä uudet korkeakoululaitokset tuottavat kyseenalaisia pätevyyyksiä (UNDP 2004). Myös työmarkkinoiden mekanismit luovat epävarmuutta. Kuten Venäjän työmarkkinoita käsittelevät tutkimukset osoittavat (esim. Gerber & Mayorova 2010), oikeanlaiset kontaktit katsotaan tärkeiksi pääsyyllä ”hyviin töihin”:

▼▼ V2: Kaikki riippuu...

V1: ... kontakteista. Sillä jos sinulla on, esimerkiksi, sukulaisia tai ystäviä matkailualan yhtiössä...

V2: ... he ottavat sinut esimieheksi saman tein.

V1: Joo... asiat toimivat niin kaikkialla tällä hetkellä... jos menet [firmaan] ja olet niin kuin, et kukaan, niin voit saada työpaikan, kuten...

V2: Lähetti.

V1: Kuten lähetti tai jotain sellaista... Se on tosi rankkaa, koska, etenkin näissä isoissa firmoissa kuten “Riviera”... se toimii niin että äidiltä tyttärelle, tyttäreltä tyttärentyttärelle...

V2: Joo, sukulaisuus ratkaisee.

(Dasha ja Sveta, 18 ja 19, matkailu- ja hotellipalvelut.)

Vastaajilta puuttui paitsi kulttuurista pääoma navigoida koulutusmarkkinoilla, myös välttämätöntä sosiaalista pääomaa saavuttaa ne mahdollisuudet, joita heidän valitsemansa alat näyttivät lupaavan. Tässä suhteessa vastaajien sosiaalinen luokka oli yhtä merkittävä tekijä

kuin subjektiviteetti. Kuten on havaittu myös muissa Venäjän työmarkkinoita tarkastelevissa tutkimuksissa (Tartakovskaia & Ashwin 2006; Walker 2011), epävirallisten suhteiden merkitys rekrytoinnissa estää mahdollisuuden sosiaaliseen liikkuvuuteen, kun vain paremman koulutuksen ja ammatillisen taustan omaavat vastaajat kykenevät siihen. Esimerkiksi Nastja sai uransa alussa apua matkatoimiston johtajana työskentelevältä äidiltään:

▼▼ Teen töitä äitini kanssa matkatoimistossa... tein vuoden verran töitä lähettinä, sitten avustavana johtajana, sitten Leningradin alueen johtajana... nykyään teen töitä enemmän markkinoinnin puolella, se on minusta mielenkiintoisempaa. (Nastja, 19, matkailu- ja hotellipalvelut.)

Muilla vastaajilla yhdistelmä erilaisia keinoja, kuten kontaktien luominen, suora lähestyminen työnantajiin ja työpaikkailmoitukset, saattoi taata tulevaisuuden suunnitelmien kannalta suotuisan aloituspaikan. Kuitenkin myös menestyneempien vastaajien joukossa nuorten naisten ansaintaodotukset interaktiivisessa palvelutyössä olivat vähäisiä. Näin oli etenkin matkailualalla, missä naisten palkka oli tarkastelujaksolla 2005–2011 valtakunnallisesti 39,2 % pienempi kuin miesten, kun yleinen sukupuolten välinen palkkaero oli 37 % (Rosstat 2012). Haastatellut matkailualaa opiskelevat nuoret olivat tästä tietoisia ja jopa odottivat saavansa miehiä pienempää palkkaa. He myös esittivät joitakin arvailuja, miksi heidän kurseillaan ei ollut käytännössä yhtään nuoria miesopiskelijoita. Kahdeksan vuotta pienen markkinointiyksikön johtajana toiminut Jekaterina esitti alansa sukupuolijaon seuraavalla tavalla:

▼▼ Sanoisin, että noin 70 % on naisia... Miehet ovat... joko yleisiä tai markkinointipäälliköitä, vaikka joskus näet myös tavallisia johtajia, mutta ei monia... En tiedä, mikä on syynä. Luulen vain, että tällä alalla ei ole kovin hyvää palkkatasoa, työ on matalapalkkaista... Naiselle se on jokseenkin tarpeeksi, mutta... rehellisesti sanottuna, miesten on ansaittava enemmän ja tällä alalla se

ei ole mahdollista. (Jekaterina, 28, matkailu- ja hotellipalvelut.)

Maininta, että miesten ”oli ansaittava” enemmän viittaa perinteisten sukupuoliroolien uudelleentraditionalisointiin Venäjällä (Ashwin 2000). Miesten oletetaan olevan pääasiallisia elättäjiä, kun he perustavat perheen noin kahdenkymmenen vuoden iässä. Samalla nuoren parin elämäntyylin mahdollistaminen oli myös heidän vastuullaan:

♀♂H: Joten, ehkä nuoret miehet haluavat tienata enemmän?

V: Tietenkin!

H: Tietenkin? Eli se ei ole niin tärkeää tytöille?

V: Ei, mutta ymmärräthän... tyttö voi joka tapauksessa etsiä itselleen miehen, joka pitää hänestä huolta... ja – no tiedäthän itsekin – 7000 [ruplaa, 160 euroa] tienaava mies... sehän on naurettavaa! ... Et pystyisi tekemään yhtään mitään! (Sveta, 21, matkailu- ja hotellipalvelut.)

Nämä ajatukset viittaavat paitsi sukupuolten erilaisiin odotuksiin, myös heteronormatiivisuuteen (Stella 2013), mihin viitattiin vastaajien eri ammattiryhmissä. Tämä kielii myös siitä, että uudenlaisen koulutuksen ja interaktiivisen palvelutyön kautta tavoiteltu sosiaalinen liikkuvuus oli rajattua. Vaikka vastaajat ja heidän kollegansa näyttivät menestyksekkäästi luoneen oman yksilöllisyytensä, heidän mahdollisuksiinsa työmarkkinoilla rajoittivat luokan ja sukupuolen tuomat haitat. Tämä viittaisi myös muualla tunnistettuun (Charles & Grusky 2004) todellisuuteen naisten kapeiksi jäävistä uramahdollisuuksista.

Kasvupolkujen ja koulutuksen liukuvat merkitykset

Tarkastelin tässä artikkelissa aikuistumiseen liittyviä muutoksia työväestöön kuuluvien nuorten naisten osalta nyky-Pietarissa. Esitin, että luokan ja sukupuolen muuttuvat määreet vaikuttavat

nuorten naisten kokemukseen koulutuksen piirissä ja työmarkkinoilla. Joissakin tapauksissa Venäjän erityislaatuinen tilanne tekee nuorten naisten kokemuksesta melko erilaisen verrattuna länsimaihin. Venäjällä sukupuoleen perustuva diskriminointi selitetään luonnolliseksi ja tämän vuoksi erityisesti vastaajien tietoisuus työmarkkinoiden rakenteellisista rajoitteista on tiukan päinvastainen lännessä vallitsevaan naisten subjektiveettiin verrattuna, vaikka myös lännessä tällaiset käsitykset saattavat olla osa ”näkyttömiä” rakenteita (esim. Baker 2010). Kuitenkin tämä tietoisuus ilmenee samanaikaisesti itsensä löytämisen, yksilöllisyyden ja autonomian kertomusten kanssa, jotka ovat tyypillisiä läntisille uusliberalismin mallimaille.

Analysoimani kertomukset pohjautuvat yksilöllisiin näkemyksiin entistä laajemmasta korkeakoulutustarjonnasta. Toisaalta ne viestivät myös entisenlaisen, tuotantoalojen pariin vievän kasvutarinan purkautumisesta. Muutos näkyy myös nykyisenä työväestön mustamaalaamisena. Tässä kontekstissa uusi palvelusektori ja koulutustarjonta tarjoavat symbolisia keinoja sosiaalisen liikkuvuuden toteuttamiseen, sillä sosiaalinen liikkuvuus ei ole vaihtoehtoista, vaan siitä on tullut pakko. Uudet kasvupolut ovat arvokkaita, kiinnostavia ja luovia, kun taas vanhat kasvupolut ikäviä ja monotonisia. Nuorten naisten uudet kasvutarinat kertovat myös korostetusta mutta arvokkaasta naiseudesta. Materiaaliselta kannalta sosiaalinen liikkuvuus jää kuitenkin tavoittamattomiin, sillä luokkaan ja sukupuoleen liittyvät rakenteelliset erot ovat pikemminkin vahvistuneet kuin heikentyneet. Kansallisesti tarkasteltuna sosiaalinen liikkuvuus on käytännössä pysähtynyt (Gerber & Hout 2004). Siten uusliberalismin luonteenomaiset erot yksilön sosiaalista liikkuvuutta käsittelevien kertomusten ja yhteiskunnan rakenteiden todellisen kerroksellisuuden välillä (Walkerline 2003) ovat erityisen näkyviä sosialismin jälkeisellä Venäjällä.

Englannista suomentanut Miia Ijäs.

Viitteet

- 1 Kiitän Susan Halfordia, Pauline Leonardia, Elena Mininaa, kahta anonymia arvioijaa, sekä sosiologia-seminaarin jäseniä Surreyn yliopistossa hyödyllisistä kommenteista ja ehdotuksista.
- 2 Uljanovsk on n. 900 kilometriä Moskovasta itään sijaitseva teollisuuskaupunki ja alueellinen keskus.
- 3 Toim. huom. Näiden vuosien jälkeen koulutusjärjestelmässä on tapahtunut joitakin uudistuksia. Venäjällä on esimerkiksi otettu käytäntöön amk-tutkintoon verrattavissa oleva opintokonaisuus.
- 4 Haastatteluja tehtiin viidessä eri oppilaitoksessa Pietarissa. Anonymiteetin suojelemiseksi näitä oppilaitosten nimiä ei paljasteta. Haastateltavien nimet on muutettu.
- 5 Otis (2011, 51) huomioi aiheeseen liittyen, että Kiinassa palvelualoilla toimivilta naisilta edellytetty feminiinisyys ja sen ilmentäminen edustaa huomattavasti pidemmälle vietyä versiota siitä esteettisyyden vaateesta, mitä interaktiivisessa palvelutyössä toimivat naiset länsimaissa kohtaavat (Warhurst et al. 2000; Nickson & Korczynski 2009; Pettinger 2005).
- 6 Toim. huom. Oppilaitos on sittemmin liitetty vastaperustettuun Pietarin valtiolliseen taloustieteiden yliopistoon (Saint Petersburg State University of Economics), johon fuusioitiin useita talous- ja teknillisten alojen oppilaitoksia.
- 7 Toim. huom. Lisäksi koulutuskenttä on jatkuvassa muutoksessa. Tästä todistavat esimerkiksi uusi koulutuslaki ja koulutuksen kehitysohjelma 2013–2020.

Lähteet

- Aapola, S., Gonick, M. & Harris, A. (2004), *Young Femininity: Girlhood, Power and Social Change*. Basingstoke: Palgrave.
- Adkins, L. (1995), *Gendered Work: Sexuality, Family and the Labour Market*. Buckingham: Open University Press.
- Ashwin, S. (2000) (ed.), *Gender, State and Society in Soviet and Post-Soviet Russia*. London: Routledge.
- Baker, J. (2010), Great Expectations and Post-Feminist Accountability: Young Women Living Up to the ‘Successful Girls’ Discourse. – *Gender and Education* 22:1, 1–15.
- Bank Muñoz, C. (2008), *Transnational Tortillas: Race, Gender, and Shop-Floor Politics in Mexico and the United States*. Ithaca: Cornell University Press.
- Bauman, Z. (1998), *Work, Consumerism and the New Poor*. Buckingham: Open University Press.
- Beck, U. (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Bridger S., Kay, R. & Pinnick, K. (1996), *No More Heroines? Russia, Women and the Market*. New York: Routledge.
- Britten, D.M. (2000), The Epistemology of the Gendered Organisation. – *Gender & Society* 14:3, 418–434.
- Charles, M. & Grusky, D. (2004), *Occupational Ghettos: The World Segregation of Women and Men*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Clarke, S. & Kabalina, V. (2000), The New Private Sector in the Russian Labour Market. – *Europe-Asia Studies* 52:1, 7–32.
- Connell, R.W. (1987), *Gender and Power*. Stanford: Stanford University Press.
- Gerber, T. & Hout, M. (2004), Tightening Up: Declining Class Mobility During Russia’s Market Transition. – *American Sociological Review* 69:5, 677–703.
- Gerber, T. & Mayorova, O. (2010), Getting Personal: Networks and Stratification in the Russian Labor Market, 1985–2001. – *American Journal of Sociology* 116:3, 855–908.
- Giddens, A. (1991), *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Oxford: Polity Press.
- Goskomstat (2011), *Regiony Rossii. Sotsialno-*

ekonomicheskije pokazateli – 2011g. http://www.gks.ru/bgd/regl/B12_14p/IssWWW.exe/Stg/d01/01-01.htm

- Gradskova, Y. (2007), *Soviet People with Female Bodies: Performing Beauty and Maternity in Soviet Russia in the Mid 1930–1960s*. Stockholm: Stockholm University Press.
- Harris, A. (2004), *Future Girl: Young Women in the Twenty-First Century*. London: Routledge.
- Hochschild, A.R. (1983), *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Jaumotte, F. (2003), Female Labour Force Participation: Past Trends and Main Determinants in OECD Countries. *OECD Economics Department Working Papers* 376.
- Kideckel, D. (2008), *Getting by in Post-Socialist Romania: Labor, the Body and Working-Class Culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lampland M. (2000), Afterword. – *Altering states*. Ed. D. Berdahl, M. Bunzl and M. Lampland. Ann Arbor: University of Michigan Press, 209–218.
- Leidner, R. (1991), Serving Hamburgers and Selling Insurance: Gender, Work, and Identity in Interactive Service Jobs. – *Gender and Society* 5:2, 154–177.
- Matthews, M. (1982), *Education in the Soviet Union: Policies and Institutions since Stalin*. London: Allen and Unwin.
- Otis, E. (2011), *Markets and Bodies: Women, Service Work and the Making of Inequality in China*. Stanford: Stanford University Press.
- Pettinger, L. (2005), Gendered Work Meets Gendered Goods: Selling and Service in Clothing Retail. – *Gender, Work and Organization* 12:5, 460–78.
- Pilkington, H., Omel'chenko, E., Flynn, M., Bliudina, U. & Starkova, E. (2002), *Looking West? Cultural Globalization and Russian Youth Cultures*. Philadelphia: Pennsylvania State University Press.
- Rivkin-Fish, M. (2009), Tracing Landscapes of the Past in Class Subjectivity: Practices of Memory and Distinction in Marketizing Russia. – *American Ethnologist* 36:1, 79–95.
- Robinson, V. & Hockey, J. (2011), *Masculinities in Transition*. London: Palgrave Macmillan.
- Rosstat (2012), Srednjaja natšislennejaja zarabotnaja plata mužštšin i ženštšin po obsledovanim vidam ekonomičeskoj dejatel'nosti. www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/population/wages/#
- Savage, M. (2003), A new Class Paradigm? – *British Journal of Sociology of Education* 24:4, 535–41.
- Sidelkovski, A. (2007), *Kolledžy, Tehnikumy i Profesionalnie Učilišča Sankt-Peterburga i Leningradskoj Oblasti 2007–8*. Sankt-Petersburg: Intermedika.
- Stella, F. (2013), Lesbian Lives and Real Existing Socialism in Late Soviet Russia. – *Queer Presences and Absences. Series: Gender and sexualities in the social sciences*. Ed. Y. Taylor & M. Addison. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Skeggs, B. (1997), *Formations of Class and Gender: Becoming Respectable*. London: Sage.
- Skeggs, B. (2005), The Making of Class and Gender through Visualizing Moral Subject Formation. – *Sociology* 39:5, 965.
- Skeggs B. (2011), Imagining personhood differently: person value and autonomist working-class value practices. – *The Sociological Review* 59:3, 496–513.
- State University of Service and Economics (2012), Put k uspehu natšinaetsja zdes! <http://service.in.spb.ru/abiturientu-glavnaja-stranica/>
- Stenning, A. (2005), Where Is the Post-Socialist Working Class?: Working-Class Lives in the Spaces of (Post-)Socialism. – *Sociology* 39:5, 983–99.
- Stephenson, S.A. (2012), The Violent Practices of Youth Territorial Groups in Moscow. – *Europe-Asia Studies* 64:1, 69–90.
- Tartakovskaia, I. & Ashwin, S. (2006), Who Benefits from Networks? – *Adapting to Russia's New Labour Market: Gender and Employment Strategy*. Ed. S. Ashwin. London: Routledge, 164–192.
- UNDP (2004), *Human Development Report, Russian Federation, 2004: Towards a Knowledge-Based Society*. Moscow: United Nations Development Programme.
- Walker, C. (2011), *Learning to Labour in Post-Soviet Russia: Vocational Youth in Transition*. London: Routledge.
- Walkerdine, V., Lucey, H. & Melody, J. (2001), *Growing up Girl: Psychosocial Explorations of Gender and Class*. Basingstoke: Palgrave.
- Walkerdine, V. (2003), Reclassifying Upward Mobility: Femininity and the Neo-Liberal Subject, – *Gender and Education* 15:3, 237–248.
- Warhurst, C., Nickson, D., Witz, A., & Cullen, A.M. (2000), Aesthetic Labour in Interactive Service Work: Some Case Study Evidence from the 'New' Glasgow. – *The Service Industries Journal* 20:3, 1–18.